

ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК ОБ'ЄКТ ТЕОРЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Проаналізовано сучасний стан агропродовольчої політики, роль держави у забезпеченні продовольчої безпеки та застосування системного підходу до поняття «продовольча безпека».

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, національна безпека, агропродовольча політика, продовольчий ринок, екологічна безпека, глобалізація.

Анализируется современное состояние агропродовольственной политики, роль государства в обеспечении продовольственной безопасности, применение системного подхода к понятию «продовольственная безопасность».

Ключевые слова: продовольственная безопасность, экономическая безопасность, национальная безопасность, агропродовольственная политика, продовольственный рынок, экологическая безопасность, глобализация.

The current status of agricultural and food policy, the role of government in ensuring food security and a systematic approach to the concept of «food security» are pointed.

Key words: food security, economic security, national security, agrofood politics, food, environmental security, globalization.

Постановка проблеми. Агропродовольча політика будь-якої держави світу полягає у забезпеченні населення продуктами харчування та гарантуванні продовольчої безпеки як основної складової економічної безпеки, без цього неможливо досягнути сталого соціально-економічного та політичного розвитку. На сучасному етапі агропродовольча сфера багатьох держав світу уражена продовольчою кризою та перебуває у надзвичайно складній ситуації. Погіршення екологічної рівноваги, глобальне потепління, загострення проблеми енергоресурсного забезпечення, хижацьке використання природних ресурсів, неконтрольоване використання мінеральних та хімічних добрив, поява на ринку великої кількості нотифікацій сільськогосподарської продукції виявились найсуперечливішою проблемою глобального характеру, яка була закладена ще у минулому столітті.

Стан дослідження. Проблема продовольчої безпеки присвячена значна кількість ґрунтовних теоретичних досліджень як у зарубі-

жній, так і вітчизняній економічній і періодичній літературі, де використовуються різноманітні її визначення та трактування. В Україні проблеми продовольчої безпеки досліджували такі вчені, як В. Власова, С. Гнатюк, І. Лукінов, П. Саблук, В. Трегобчук, Р. Тринько, Б. Пасхавер, І. Михасюк, О. Кочеткова, М. Хорунжий та багато інших, проте сучасний стан продовольчої безпеки вимагає нових підходів і нових досліджень.

Метою дослідження є здійснення оцінки сучасного стану продовольчої безпеки на основі комплексного системного підходу, визначення форм і напрямків державного регулювання агропродовольчого ринку, шляхи її гарантування в сучасних умовах.

Виклад основних положень. Світова продовольча ситуація вимагає посиленої уваги до національної продовольчої безпеки, поступову трансформацію форм господарювання і економічних інститутів у напрямку соціально орієнтованої і регульованої ринкової економіки, а також потребує системного вивчення та наукового осмислення даної проблематики. В Україні для визначення поняття «продовольча безпека» використовують наступне формулювання: наявність на продовольчому ринку достатньої кількості продуктів харчування і доступність цих продуктів для всіх верств населення.

Виходячи з такого визначення, зауважимо, що розуміння продовольчої безпеки є неточним і зазвичай отожднюється з автаркією – економікою у якій задоволення потреб споживачів забезпечується у більшості національним виробництвом. Проте, процеси лібералізації світової торгівлі агропродукцією диктують нове бачення категорії «продовольча безпека», яке використовують для характеристики стану продовольчого ринку.

Експерти продовольчої та сільськогосподарської організації об'єднаних націй (ФАО) пропонують розглядати продовольчу безпеку як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів планети, країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного й здорового життя. Провідні країни світу розглядають продовольчу безпеку як важливу умову внутрішньої соціальної й політичної стабільності країни та її зовнішньої економічної незалежності. На нашу думку, ці трактування є розпливчастими і такими, що не дають можливості сформулювати чітких критеріїв гарантування продовольчої безпеки у країні. На основі таких підходів різні фахівці можуть давати зовсім протилежну оцінку стану продовольчої безпеки. Соціально-економічна і політична стабільність у країнах колишнього пострадянського простору може гарантуватись за значно нижчих показників продовольчої безпеки у порівнянні з розвинутими Європейсь-

кими країнами. На нашу думку, при визначенні продовольчої безпеки необхідно підходити системно, з урахуванням показників якості продуктів харчування, збалансованості структури харчування, культури споживання, а також підвищення економічної доступності до продуктів харчування, яка лежить у площині підвищення рівня доходів, а відтак купівельної спроможності. Отже, проблема доступу до продовольства різних верств населення пов'язана з платоспроможним попитом, який залежить від доходів населення. Важливою складовою сукупних доходів населення є заробітна плата. В світовій практиці, на рівні відповідних органів ООН давно визначено, що погодинна заробітна плата нижче трьох доларів є критичною, яка виштовхує працівника за порогову межу його життєдіяльності [1]. Заробітна плата в Україні є удвічі нижчою за це порогове значення [9; 6]. У 2009 р., за попередніми даними Держкомстату, у структурі грошових доходів населення України частка заробітної плати становила 42,4%, а соціальні допомоги та інші трансферти – 39% [11]. Тобто при невиконанні або невчасному виконанні державою своїх соціальних функцій через ненаповнюваність державного бюджету спостерігається катастрофічне зниження доходів домогосподарств, і, відповідно, рівень продовольчої безпеки країни. Внаслідок погіршення матеріального становища окремі види продуктів стали недоступними для основної маси населення, а зростання споживчих цін, наповненість міських магазинів і ринків продовольчими товарами створили ілюзію благополуччя у цій сфері.

Проте, особливе занепокоєння викликає і те, що в раціоні населення не вистачає продуктів навіть до норм збалансованого харчування, встановлених Міністерством охорони здоров'я для непрацездатних громадян на кризовий період економіки. Зокрема, 32,6 млн. громадян вживали менше зазначених норм олії, маргарину та інших жирів, фруктів і ягід, 41,5 млн. громадян – картоплі, що веде до деструктивних змін в організмі людей [11]. Існуючий стан споживання продовольчих товарів не відповідає вимогам нормального відтворення робочої сили в Україні. Небезпечним є недоїдання для здоров'я дітей, виробництво продуктів для яких здійснюється вкрай незадовільно. Так, виробництво сухих молочних сумішей та рідких пастоподібних продуктів у 2009 р. скоротилося порівняно з попереднім роком у два рази, а дитячих плодоовочевих консервів вироблено лише 24% від рівня 1995 р.

Недостатня вітамінна забезпеченість організму є причиною поширення полівітамінозів, які супроводжуються зниженням захисних властивостей організму, головними болями, втомою, подразливістю, погіршенням уваги, зниженням працездатності людини, що є основою для розвитку та прогресування інших захворювань, пов'язаних з

несприятливими умовами. Для профілактики багатьох захворювань, збереження здоров'я та генофонду нації необхідне повноцінне харчування населення. Тенденція зниження калорійності спожитих продуктів свідчить про істотну загрозу продовольчій безпеці. Структура споживання продуктів харчування в розвинених країнах (США, Англія, країн ЄС) і країнах, що, розвиваються (Україна, Росія, Польща), значно відрізняється. Так, в останніх переважає споживання більш дешевих продуктів харчування (хлібобулочні вироби, картопля), тоді як у розвинених країнах населення споживає більше тваринницької продукції, а також овочів і фруктів у зв'язку з більш високою платоспроможністю. Невипадково середня енергетична цінність продуктів добового раціону на людину в розвинених країнах є вищою, ніж у країнах, що розвиваються, про що свідчать показники, наведені у таблиці.

Таблиця

**Продовольче споживання продуктів харчування
у розвинутих країнах та в Україні
(на душу населення, кг на особу за рік)**

Продукти харчування	Споживання за країнами								
	Україна	Росія	Польща	США	Країни ЄС	Англія	Україна до Росії, %	Україна до Польщі, %	Україна до ЄС
Хліб і хлібопекарські вироби	166,1	122	119	105	117,4	107,8	136,1	139,5	141,8
Картопля	130,2	122	130	57	75,4	109,3	106,7	100,25	172,6
Фрукти	28,9	40	57	100	115,9	83,9	72,25	50,7	24,9
М'ясо і м'ясопродукти	32,2	50	62	116	91,7	76,9	64,4	51,93	35,1
Молочні продукти	169,8	229	291	267	91,76	221,3	74,1	58,3	185,04
Яйця (шт.)	11,6	24,5	19,6	25,0	12,7	9,6	47,3	59,2	91,33
Риба та рибопродукти	15,4	11	13,2	19,5	26,3	21,6	140,0	116,6	58,5
Фрукти і ягоди	28,9	40	57	100	115,9	83,9	72,25	50,7	24,9

Джерело: власні розрахунки на основі даних ФАО.

Так, у США середня енергетична цінність продуктів добового раціону на людину дорівнює 3800 ккал, у Канаді – 3590, тоді як у Польщі – 3400, Росії – 3054 ккал [2]. В Україні у 2006 р. даний показник був ще нижчим і склав усього 2910 ккал [11], що зумовлено структурою споживання продуктів харчування: більш високим рівнем споживання хлібобулочних виробів і картоплі, замість споживання інших складових продовольчого кошика – м'ясних і молочних продуктів, овочів, фруктів. Це також підтверджує різну структуру споживання продуктів харчування в країнах ЄС і в Україні.

Обвальне падіння власного виробництва сільськогосподарської продукції спричинило збільшення завезень в Україну товарів іноземного виробництва, причому досить низької якості, що й спричинило різке зниження рівня продовольчої безпеки та зниження показника екологічності продовольчих ресурсів. Слід зазначити, що поліпшення якості й біологічної цінності сільськогосподарської продукції є одним з головних завдань агропромислового комплексу, та продовольчої політики кожної держави. З цією метою у країнах Євросоюзу створено систему швидкого реагування у сфері продовольства й харчування (RASFF), метою якої є гарантування безпеки продуктів харчування. RASFF є інструментом, який уможлиблює швидкий та ефективний обмін інформацією між країнами членами та Єврокомісією у випадку виявлення в продуктах та системі громадського харчування ризиків, небезпечних для здоров'я людини, а саме: надто високий вміст патогенних мікроорганізмів, алергенів, важких металів, микотоксинів тощо. Оцінка ризиків безпеки продуктів харчування повинна складись з наступних етапів (рис. 1) і включати оцінку харчових добавок, залишків ветеринарних препаратів та пестицидів, мікробіологічних ризиків, а також процесів, включно з харчовими продуктами, отриманих за допомогою біотехнологій.

Рис. 1. Етапи оцінки ризиків продуктів харчування

Системою RASFF у 2009 році виявлено рекордну кількість нотифікацій, яка склала близько 8 тис., що у порівнянні з 2004 роком становила 2588 (рис. 2). Отримувані системою нотифікації ділять на три категорії.

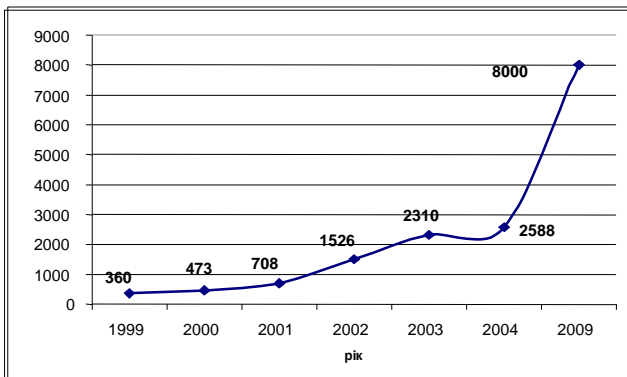

Рис. 2. Кількість нотифікацій за системою RASFF

Власне джерело.

Перша (тривожні), які інформують про наявність у продуктах серйозного ризику та вимагають від учасників системи негайних дій. У переважній більшості випадків такі повідомлення стосуються продуктів, які виявляють на ринку Євросоюзу.

Друга категорія, коли нотифікації не вимагають термінової реакції – їх надсилають, коли ризик ідентифіковано, але продукти ще не на ринку ЄС, або вже не там.

Третя категорія повідомлень, стосується заборони на ввезення тих чи інших продуктів до ЄС, тобто у цьому випадку їх зупиняють на кордоні Союзу.

Не виключно, що неякісні продукти шляхом контрабанди потрапляють в Україну та країни третього світу. У зв'язку з цим в Україні необхідно розробити нову систему продовольчих стандартів якості, а також дієвий механізм правового і економічного запровадження.

Розглядаючи продовольчу безпеку як проблему національну, слід звернути увагу і на таку негативну тенденцію, як можливу навмисну екологічну агресію чи ненавмисне забруднення (отруєння) води, що може призвести до масового отруєння та загибелі людей,

тварин, виведення з обігу величезних площ земель. Тому відповідні державні органи повинні забезпечити надійну охорону, екологічне оздоровлення водоймищ та забезпечення населення якісною питною водою.

Висновок. Підтримання на достатньому рівні продовольчої безпеки сприятиме проведенню реформ, становленню і зміцненню Української держави.

Сучасний етап реформування та удосконалення агропродовольчої політики вимагає здійснення таких першочергових заходів, як:

- трансформацію форм господарювання та економічних інститутів у напрямку соціально-орієнтованої і регульованої ринкової економіки при збереженні важливої ролі держави;
- захист і ефективне використання земельних і водних ресурсів; вдосконалення земельних відносин та формування цивілізованого ринку землі;
- створення механізму продовольчого забезпечення найвразливіших верств населення, підвищення ролі науки у розв'язанні продовольчої проблеми.

Вирішуючи продовольчу проблему, кожна країна, в тому числі й Україна, повинна виходити з власних можливостей продовольчого забезпечення за рахунок власного виробництва базових продуктів харчування, які б гарантували продовольчу безпеку країни, але для її розв'язання недостатньо зусиль окремої держави, а потрібно добре налагоджене співробітництво всіх країн, незалежно від їх суспільного ладу.

Таким чином, створення підвалин світової продовольчої безпеки – це системне і комплексне завдання, вирішення якого починається з глобального, світового рівня і має доходити до кожної окремої людини.

1. Состояние продовольственной необеспеченности в мире, 2009 / Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fao.org>.

2. Економічна енциклопедія: у 3 т. / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

3. Про основи національної безпеки України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351.

4. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 49. – С. 527.

5. Інформаційно-аналітична записка Міністерства економіки України «Стан економічної безпеки України в I півріччі 2008 р.» (вип. 10). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.me.gov.ua.

6. Продовольственная безопасность страны: аграрно-экономический аспект / [Серова Е., Храмова И., Карлова Н., Тихонова Т., Письменная О.]. – М.: Центр АПЭ (ИЭПП). – 2001.

7. Білик Ю.Л. Продовольча безпека України: стан, проблеми та використання потенційних резервів продовольчого забезпечення населення / Ю.Л. Білик. – К.: Фенікс, 2000. – 56 с.

11. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

12. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minagro.gov.ua.

13. Тринько Р.І. Стан та перспективи розвитку картоплярства у Львівській області: монографія / Р.І. Тринько, О.А. Біттер, О.М. Крупа. – Львів, 2010. – 200 с.

18. Тринько Р.І. Продовольча безпека: аналітична монографія / Р.І. Тринько. – Львів, 2010. – 168 с.

19. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / заг. ред. В.М. Гейця. – К.: НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.

УДК 338.439.02 (100) (477)

**Х.І. Цвайг,
Л.П. Кушнір**

СТАН І ШЛЯХИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Охарактеризовано сучасний стан продовольчої безпеки України, проаналізовано якість і безпеку харчових продуктів та запропоновано шляхи стабілізації продовольчої безпеки у забезпеченні їх якості.

Ключові слова: продовольча безпека, здоров'я, якість харчових продуктів, рівень життя, економічна доступність.

Охарактеризовано современное состояние продовольственной безопасности Украины, проанализированы качество и безопасность пищевых продуктов и предложены пути стабилизации продовольственной безопасности в обеспечении их качества.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, здоровье, качество пищевых продуктов, уровень жизни, экономическая доступность.

